

Duhovno zlostavljanje u Katoličkoj crkvi

Interdisciplinarna analiza fenomena, iskustava, struktura i institucionalnih odgovora u Hrvatskoj

Dalibor Milas*

Sažetak

Ovaj rad istražuje pojavu duhovnoga zlostavljanja u Katoličkoj crkvi interdisciplinarnim pristupom. Kombinirajući teološku, psihološku i institucionalnu analizu, rad analizira dinamiku moći, iskustva žrtava i institucionalne odgovore, s posebnim osvrtom na Smjernice HBK-a za zaštitu maloljetnika i odraslih ranjivih osoba iz 2023. te zagovara razvoj kulture zaštite, neovisni nadzor i sudjelovanje pogođenih.

Ključne riječi: duhovno zlostavljanje; Crkva; zloraba moći; savjest; safeguarding

Uvod

Duhovno zlostavljanje u Katoličkoj crkvi sve se jasnije prepoznaje kao specifičan oblik zlorabe pastoralne moći, koji se najčešće događa pod krinkom brige za duhovno dobro i temelji se na manipulaciji savješću, kontroli ponašanja i instrumentalizaciji svetoga. Iako su seksualni oblici nasilja dobili veliku javnu i akademsku pozornost, duhovno zlostavljanje često ostaje u sjeni: teško dokazivo, još uvijek nejasno definirano i često marginalizirano, osobito kada pogađa odrasle osobe.

U zatvorenim crkvenim sustavima, gdje su odnosi moći često zamagljeni religijskim jezikom i autoritetima, duhovno zlostavljanje može ostaviti duboke posljedice na savjest, autonomiju i emocionalnu sigurnost pojedinca. Manipulacija svetim, nametanje "božanske volje" i potiskivanje duhovne slobode žrtve predstavljaju ozbiljnu povredu duhovnoga integriteta. Posebno je zabrinjavajuće to što taj oblik nasilja još uvijek nije sustavno prepoznat u institucionalnim okvirima zaštite.

Ovaj rad temelji se na analizi relevantne teološke i psihološke literature te kritičkom iščitavanju službenih crkvenih dokumenata. Interdisciplinarnom ana-

* Dr. sc. Dalibor Milas, sveučilišni predavač na Katoličkom teološkom fakultetu u Grazu (Austrija) i na Sveučilišnom centru za protestantsku teologiju Matija Vlačić Ilirik u Zagrebu (Hrvatska). Adresa: Ul. Ivana Lučića 1a, 10000 Zagreb. ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0009-2539-0352>. E-adresa: dalibor.milas@gmail.com

lizom fenomena duhovnoga zlostavljanja u Katoličkoj crkvi, s naglaskom na teološku, psihološku i institucionalnu dimenziju, rad posebnu pozornost posvećuje konceptu kulture zaštite (*safeguarding*)¹ i suvremenim institucionalnim odgovorima, s fokusom na *Smjernice HBK-a za zaštitu maloljetnika i odraslih ranjivih osoba* (HBK, 2023). Rad kombinira teološku, psihološku i sociološku perspektivu te je strukturiran kako bi postupno razgradio pojam, prikazao iskustva i ponudio evaluaciju institucionalnih odgovora u Hrvatskoj. Time se otvara pitanje može li Crkva biti ne samo zaštitnica, nego i prostor autentičnoga rasta, duhovne autonomije i slobode savjesti svakoga pojedinca.

1. Teološki okvir i antropološka ranjivost u kontekstu zlostavljanja

Pojam ranjivosti posljednjih je godina postao središnji u teološkoj, etičkoj i psihološkoj raspravi o zlostavljanju u Crkvi. Ranjivost nije znak slabosti, nego temeljna antropološka konstanta: ona označava sposobnost osobe da bude povrijeđena, ali i njezinu otvorenost za druge, transcendenciju i povjerenje (Platovnjak, 2024, 201). Ranjivost je preduvjet autentične komunikacije, duhovne zrelosti i stvaranja odnosa povjerenja, kako među ljudima tako i u odnosu s Bogom (Kießling, 2022, 21).

U crkvenom kontekstu, ta egzistencijalna otvorenost može potaknuti autentičan rast, ali i postati prostor ozbiljnih devijacija. Ondje gdje autoritet nije podložan transparentnosti i institucionalnoj provjeri, ranjivost lako prelazi u zlorabu položaja (Hilpert, 2010, 173). Duhovno zlostavljanje nastaje kada osoba u autoritetu prekorači granice osobne slobode i integriteta, iskorištavajući povjerenje i instrumentalizirajući sveto, pri čemu se osobna volja duhovnoga voditelja, odnosno pratitelja prikazuje kao volja Božja (Kiechle, 2022, 643).

Kießling (2022, 21-22) ističe da duhovno zlostavljanje ne pogađa samo odnos s Bogom, nego prožima sve odnose osobe, jer i odnos s Bogom, kao i svaki drugi, počiva na međusobnosti i pravu na duhovno samoodređenje. Pratelji čini nasilje kada naruši duhovnu autonomiju povjerenih osoba, zamjenjujući Božji glas svojim, često kroz emocionalnu manipulaciju, induciranje srama i krivnje te stvaranje ovisnosti o autoritetu (Kießling, 2022, 22). Autentična duhovna pratnja počiva na poštivanju slobode i granica, a zloraba moći uvijek vodi u manipulaciju i gubitak autonomije.

Zatvoreni sustavi s jakim hijerarhijom, idealizacijom vodstva i nedostatkom vanjske kontrole pogoduju duhovnomu zlostavljanju. U takvom ambijentu glas autoriteta lako se zamjenjuje s Božjim glasom, dokidajući granice unutarnjega područja (*forum internum*) kao unutarnjega prostora savjesti. Kada autoritet pri-

1 Izraz *safeguarding* (kultura zaštite) označava sve sustavne mjere i prakse kojima se osigurava sigurnost, dostojanstvo i duhovni integritet osoba unutar organizacijskoga konteksta. U crkvenom okruženju, to uključuje sprječavanje manipulacije, zanemarivanja i zlostavljanja, ali i izgradnju prostora u kojem su povjerenje, odgovornost i nadzor temeljni odnosi. U ovom radu koristi se izraz "kultura zaštite" kao odgovarajući prijevod i kontekstualna prilagodba pojma *safeguarding*, kako bi se izbjegao birokratski ton i istaknula njegova duhovno-antropološka dimenzija.

svoji taj prostor i vlastite upute predstavi kao neupitnu volju Božju, narušava se autonomija savjesti, a prostor za manipulaciju i emocionalnu ovisnost postaje teološki legitimiziran. Mehanizmi kontrole tada se maskiraju kao sredstva rasta, a poslušnost postaje sakralizirani instrument moći.

Teološki odgovor na tu zlorabu moći mora počivati na obnovi slike o Bogu, Crkvi i čovjeku: Bog nije onaj koji tlači, nego koji oslobađa; Crkva nije sustav dominacije, nego zajednica služenja; čovjek nije objekt nad kojim se vlada, nego subjekt odgovoran pred Bogom, s dostojanstvom, savješću i slobodom (Zollner i Beer, 2023, 25). Zaštita od duhovnoga zlostavljanja nije samo pitanje sprječavanja, nego i temeljne antropološko-teološke obnove crkvene svijesti, gdje se ranjivost doživljava kao prostor autentične duhovnosti i povjerenja (Platovnjak, 2024, 202-204; Zollner i Beer, 2023, 25).

Duhovno zlostavljanje, kao zloraba moći u najintimnijim prostorima osobe, nije tek moralni ili disciplinski problem, nego simptom dublje ekleziološke disfunkcije koju je nužno suočiti ne samo kanonski, nego i teološki, pastoralno i strukturno (Kiechle, 2022, 645-647). Teološka vizija koja prepoznaje ranjivost kao dar, a ne kao slabost, temelj je za buduću etiku odnosa moći unutar Crkve.

Ta perspektiva posebno dolazi do izražaja u suvremenom konceptu kulture zaštite, koji ne smije ostati na razini administrativne zaštite, nego mora uključivati aktivno osnaživanje vjernika, posebno u njihovoj savjesti, slobodi i sposobnosti za duhovno razlučivanje (Zollner i Beer, 2023, 26).

U temelju svakoga oblika zlostavljanja, pa tako i duhovnoga, uvijek je zloraba moći. Prepoznavanje i poštivanje antropološke ranjivosti, uz teološku obnovu slike o Bogu i Crkvi, nužni su preduvjeti za izgradnju kulture zaštite u kojoj je svaki čovjek subjekt, a ne objekt odnosa moći (Platovnjak, 2024, 202).

2. Psihološka dinamika i struktura duhovnoga zlostavljanja

U ovom se poglavlju razmatraju osnovni psihološki mehanizmi i strukturne karakteristike duhovnoga zlostavljanja, s naglaskom na dinamiku moći, manipulacije i ovisnosti, a iskustvene i emocionalne posljedice žrtava bit će detaljnije analizirane u četvrtom poglavlju.

Duhovno zlostavljanje u užem smislu označava invazivnu praksu usmjerenu na savjest i unutarnji svijet osobe, pri čemu se duhovni simboli i institucionalna hijerarhija koriste kao sredstva psihološke dominacije (Oetterer i Schulz, 2023, 57-58; Heyder, 2021, 31). Prema Doris Wagner (2019, 75-77) riječ je o povredi prava na duhovno samoodređenje: događa se kad se pozivanjem na religijska uvjerenja osoba prisiljava prihvatiti tumačenja i odluke koje bez toga pritiska ne bi donijela (Anić, 2024, 190). Takvo nasilje najčešće se odvija u najintimnijim prostorima osobe, gdje su vanjski znakovi teško prepoznatljivi, ali posljedice mogu biti duboke i trajne.

Ključne karakteristike duhovnoga zlostavljanja uključuju manipulaciju savješću, nametanje “božanske volje” kroz subjektivnu interpretaciju voditelja, stvaranje emocionalne i duhovne ovisnosti o autoritetu, te korištenje religij-

skih simbola i praksi za legitimiranje kontrole (Kießling, 2022, 23). U središtu je suspenzija etičkoga kroz religijsko, čime se opravdavaju totalitarni zahtjevi i zamjenjuje Božji glas glasom autoriteta (Mertes, 2019, 93-95). Takvi odnosi, iako ne ostavljaju fizičke tragove, duboko ranjavaju duhovnu jezgru osobe (Kießling, 2022, 23).

Psihološka istraživanja pokazuju da žrtve često razvijaju simptome slične kompleksnomu posttraumatskomu stresnomu poremećaju: osjećaj stida, krivnje, sumnju u vlastitu percepciju, emocionalnu ovisnost, disocijaciju i smanjenje samopoštovanja (Oetterer i Schulz, 2023, 59; Heyder, 2021, 31). Te posljedice mogu rezultirati narušenim odnosom prema zajednici i duhovnim autoritetima, pa čak i napuštanjem religijske zajednice. Detaljna empirijska analiza tih posljedica prikazana je u poglavlju o iskustvima žrtava.

Heyder (2021, 32-33) upozorava na pojavu “sakralizacije moći”, gdje autoritet učvršćuje kontrolu kroz detaljna pravila ponašanja, izolaciju od vanjskih utjecaja i uvjetovanje duhovnoga napretka potpunom poslušnošću. Takve prakse česte su u zatvorenim zajednicama gdje autoriteti rijetko podliježu kritici.

Razlikovanje autentične duhovne pratnje od manipulativne prakse zahtijeva jasne kriterije: poštivanje duhovne autonomije, slobodu u razlučivanju, mogućnost izražavanja neslaganja, otvoreni dijalog i postojanje sigurnih granica (Kießling, 2022, 23; Oetterer i Schulz, 2023, 60). Sustavno narušavanje tih elemenata može se smatrati strukturnim duhovnim zlostavljanjem, čak i ako formalne strukture odnosa zadržavaju religijsku formu. Jasno razlikovanje autentične duhovne pratnje od zlorabe autoriteta ključno je i za sprječavanje zlostavljanja i za izgradnju povjerenja unutar same zajednice.

Zaključno, psihološko razumijevanje duhovnoga zlostavljanja zahtijeva prepoznavanje dinamike moći, ovisnosti i iskrivljenih duhovnih odnosa, kao i uspostavu jasnih okvira koji štite dostojanstvo osobe i omogućuju autentičan duhovni rast (Heyder, 2021, 32).

3. Razlika između autentične duhovne pratnje i manipulacije

Autentična duhovna pratnja, za razliku od manipulativnih i zlostavljачkih obrazaca, u katoličkoj se tradiciji temelji na međusobnom povjerenju. Pratitelj ne smije zamijeniti Božji glas svojim niti smije usmjeravati osobu prema vlastitim interesima ili projekcijama. Mertes (2019, 96-99) razlikuje tri varijante uzurpiranja božanskoga autoriteta u duhovnom vodstvu, a kao najopasniju ističe onu u kojoj voditelj sam sebe postavlja kao Božji glas. U tom slučaju, savjetuje Mertes (2019, 100-102), nužan je prekid odnosa, jer je svaka asimetrija moći nepopravljivo kompromitirana. U skladu s tim, ključni kriterij integralne pratnje je poštivanje prava svake osobe na duhovno samoodređenje i slobodu u odnosu s Bogom, čak i u kontekstu asimetričnih odnosa moći.

U ignacijevskoj tradiciji, duhovni pratitelj ne usmjerava osobu prema vlastitim projekcijama, nego prepušta Bogu da djeluje izravno u savjesti osobe. Neutralnost, suzdržanost i sposobnost povlačenja ključne su za autentičnu pratnju

(Kießling, 2022, 23). Pratitelj je dakle pozvan pomagati osobi da razvije vlastitu sposobnost razlučivanja, a ne da ju veže za sebe ili za vlastite duhovne projekcije.

Manipulacija nastaje kada duhovni pratitelj koristi povjerenje i ranjivost druge osobe za vlastite potrebe, zamjenjuje Božji glas svojim ili stvara ovisnost i osjećaj manje vrijednosti kod osobe koju prati. Takva dinamika može biti vrlo suptilna: na početku odnos može djelovati kao prostor pažljivoga slušanja i razumijevanja, ali se s vremenom u “glasu Božjem” prepoznaje riječ pratitelja, što se razotkriva kao manipulacija. U traženju smisla, osoba s povjerenjem poseže za ponudom “vodom”, ne sluteći da iza svetoga jezika čuči otrovna dinamika dominacije (Kießling, 2022, 22).

Emocionalna manipulacija u takvim odnosima često uključuje induciranje osjećaja srama i krivnje, stvaranje ovisnosti, izolaciju od drugih izvora podrške te postupno narušavanje samopouzdanja i duhovne autonomije. Pratitelj može koristiti religijski jezik, sakramente ili autoritet kako bi legitimizirao svoje zahtjeve i kontrolu nad osobom, što može dovesti do emocionalnoga zlostavljanja, pa čak i biti preduvjet za seksualno nasilje (Kießling, 2022, 23).

Kießling (2022, 21-23) naglašava da se duhovno zlostavljanje može najtočnije razumjeti kao specifičan oblik odnosa, često obilježen tzv. koluzijom, odnosno međuigrom partnera koja se temelji na međusobno dopunjujućim obrascima konflikta i ovisnosti. U takvim odnosima, osoba koja traži sigurnost, priznanje ili duhovni autoritet može nesvjesno delegirati vlastitu moć na pratitelja, dok pratitelj koristi tu projekciju za učvršćivanje vlastite pozicije moći.

Kako je prethodno objašnjeno, upravo zamagljivanje granica između unutarnje savjesti i institucionalnoga autoriteta omogućuje zlorabu duhovne pratnje kao sredstva kontrole.

Autentična duhovna pratnja pretpostavlja dvostruku empatiju: otvorenost prema duhovnim poticajima i potrebama sugovornika te osjetljivost na Božje djelovanje. Pratitelj je pozvan biti zagovornik pred Bogom, ali i ostati solidarno prisutan u životu osobe koju prati. Takav habitus čuva pratitelja od izgradnje vlastitoga “kraljevstva” i sprječava instrumentalizaciju drugoga za vlastite ciljeve (Kießling, 2022, 23).

Zaključno, razlika između autentične pratnje i manipulacije u poštivanju je slobode, granica i duhovne autonomije druge osobe. Svako narušavanje tih granica, osobito kroz zlorabu religijskoga jezika i autoriteta, ne samo da kompromitira duhovni rast pojedinca, nego i potkopava povjerenje u crkvenu zajednicu u cjelini. Upravo su posljedice takvih devijacija najjasnije vidljive u empirijskim svjedočanstvima žrtava.

4. Empirijska svjedočanstva i psihološke posljedice duhovnoga zlostavljanja

4.1. Analiza zbirke Erzählen als Widerstand

U kontekstu sve većega fokusa na institucionalne propuste Crkve, njemačka zbirka *Erzählen als Widerstand* (“Pripovijedanje kao otpor”) predstavlja jedan od

najvažnijih izvora za razumijevanje pojave duhovnoga i seksualnoga zlostavljanja odraslih žena u Katoličkoj crkvi (Haslbeck et al., 2020). Urednice su skupile 23 autentična svjedočanstva žena iz različitih crkvenih konteksta, od studentica teologije, župnih suradnica i redovnica do članica duhovnih zajednica u germanskom kontekstu, čime je po prvi puta u tom opsegu i dubini dokumentirana specifična dinamika zlostavljanja odraslih žena u crkvenom okruženju (Haslbeck et al., 2020, 15).

Analiza svjedočanstava pokazuje da žrtve duhovnoga zlostavljanja razvijaju cijeli spektar psiholoških posljedica, koje su po svojoj dubini i trajanju usporedive sa simptomima kompleksnoga posttraumatskoga stresnoga poremećaja (Oetterer i Schulz, 2023, 59). Najčešće su to osjećaji stida, krivnje, emocionalna ovisnost, gubitak povjerenja i trajna izolacija. Te posljedice detaljno su opisane u pojedinačnim svjedočanstvima i dodatno pojačane institucionalnom šutnjom i izolacijom žrtava.

Klaus Mertes (2019, 97-98) donosi primjerice svjedočanstvo redovnice kojoj je tijekom godina u zajednici sustavno oduzimana autonomija, a duhovno vodstvo i ispovijed korišteni su za ponižavanje i manipulaciju, što je rezultiralo cjeloživotnom ranom i gubitkom povjerenja u Crkvu kao “dom”. Rodna dimenzija duhovnoga zlostavljanja posebno je izražena: odrasle žene, bilo u redovničkim zajednicama ili u svakodnevnim crkvenim kontekstima, često su nevidljive žrtve, a njihove priče se marginaliziraju ili relativiziraju (Heyder, 2021, 31). Ta nevidljivost proizlazi i iz činjenice da su istraživanja i crkveni diskurs dugo bili fokusirani na maloljetnike, a iskustva odraslih žena ostajala su izvan fokusa ili su čak bila diskvalificirana uz tvrdnje da “odrasle žene mogu reći ne”, što zanemaruje stvarnu psihodinamičku strukturu odnosa moći i traume (Heyder, 2021, 32).

Višestruke asimetrije moći – između muškaraca i žena, između svećenika kao figura autoriteta i pogodenih žena – čine posebno visok rizik od zlostavljanja, a institucionalna šutnja i nedostatak podrške dodatno pogoršavaju posljedice (Heyder, 2021, 32). Empirijska istraživanja i svjedočanstva iz zbirke pokazuju da su žene u crkvenim kontekstima izložene dvostrukoj marginalizaciji: s jedne strane, zbog rodne asimetrije moći, a s druge zbog institucionalne šutnje i relativizacije njihovih iskustava (Haslbeck et al., 2020, 33-38). U mnogim slučajevima duhovno zlostavljanje čini integrirani dio strategije pripreme za seksualizirano nasilje, a jezik i praksa Crkve često nisu dovoljno osjetljivi da prepoznaju i adresiraju tu povezanost (Haslbeck et al., 2020, 110).

Zbirka također otkriva kako su specifična mjesta zlostavljanja često bila duhovne vježbe, duhovna pratnja, ispovijed i euharistijska slavlja, a inicijativa za objavu svjedočanstava pokrenuta je upravo zato što su žrtve godinama ostajale nevidljive i bez institucionalne zaštite (Haslbeck et al., 2020, 43-45). Urednice naglašavaju da bez glasova žrtava nema istinskoga suočavanja ni sprječavanja, te da Crkva mora stvoriti prostore za pripovijedanje, odziv i refleksiju, jer zlostavljanje odraslih žena nije iznimka, nego sustavni problem povezan s hijerarhijskim i rodnim asimetrijama moći (Heyder, 2021, 32; Haslbeck et al., 2020, 141).

Reprezentativni primjeri iz zbirke dodatno ilustriraju dubinu i kompleksnost problema. Jedna od žena svjedoči o narušenom identitetu, emocionalnoj izolaciji

i gubitku povjerenja, što je obrazac koji se pojavljuje u brojnim svjedočanstvima (Haslbeck et al., 2020, 120-231). Ta svjedočanstva jasno pokazuju kako duhovno zlostavljanje često prethodi seksualnomu, povezano je s narušavanjem identiteta i emocionalnom izolacijom, te žrtve, zbog institucionalne šutnje i nedostatka podrške, ostaju bez pravih mehanizama zaštite (Haslbeck et al., 2020, 169).

Ta svjedočanstva potvrđuju da je duhovno zlostavljanje u Crkvi neraskidivo povezano sa strukturnim asimetrijama moći i institucionalnom šutnjom. Bez stvarnoga priznanja, podrške i promjene institucionalne kulture, žrtve ostaju zarobljene u šutnji, a Crkva propušta priliku za autentičnu obnovu povjerenja (Heyder, 2021, 33).

4.2. Psihološke posljedice i iskustva žrtava

Opisana svjedočanstva dodatno ilustriraju duboke psihološke rane koje često odgovaraju simptomima kompleksnoga posttraumatskoga stresnoga poremećaja (PTSP) (Oetterer i Schulz, 2023, 63-64; Kießling, 2022, 21-23). Dugotrajna manipulacija i emocionalna ovisnost dovode do gubitka autonomije i osjećaja vlastite vrijednosti (Herman, 2012, 311-315).

Tipični obrasci manipulacije, kao što je induciranje krivnje, izolacija i kontrola savjesti, potvrđeni su brojnim svjedočanstvima, u kojima žrtve često navode da su bile uvjerene u vlastitu krivnju za zlostavljanje (Heyder, 2021, 32; Haslbeck et al., 2020, 223).

Žene su dodatno pogođene višestrukim asimetrijama moći i institucionalnom šutnjom, što produbljuje psihološke rane i otežava oporavak (Anić, 2024, 185-186). Duhovno zlostavljanje tako ne ostavlja samo emocionalne ožiljke, nego razara temelje identiteta i povjerenja, što zahtijeva poseban pastoralni i terapijski pristup.

4.3. Strukturna i rodna pozadina duhovnoga zlostavljanja

Duhovno zlostavljanje u Katoličkoj crkvi nije tek individualni moralni promašaj, nego simptom dubljih strukturnih obrazaca i teoloških narativa koji omogućuju i reproduciraju nejednakost moći u crkvenim zajednicama (Kiechle, 2022, 647). Zloporabljena duhovna pratnja postaje sredstvo institucionalne kontrole.

Nasilje nad redovnicama i drugim ženama gotovo je uvijek povezano s duhovnim nasiljem, rodnim konceptima, asimetrijom moći i ekonomskom ovisnošću (Anić, 2024, 187). Tradicionalni hijerarhijski ustroj Crkve, koncentracija moći u rukama zaređenih muškaraca i sakralizacija autoriteta stvaraju plodno tlo za klerikalizam i kulturu šutnje (Kiechle, 2022, 644; 647).

Posebno su ranjive žene u redovničkim zajednicama i novim duhovnim pokretima, gdje idealizacija vodstva, zabrana propitivanja i represivno tumačenje poslušnosti stvaraju odnose ovisnosti i emocionalne manipulacije (Heyder, 2021, 32). U takvom sustavu, institucionalna šutnja i rodna asimetrija moći dodatno produbljuju patnju žrtava i otežavaju prepoznavanje i adresiranje zlostavljanja (Haslbeck et al., 2020, 69-72). Rodna asimetrija i institucionalna šutnja dodatno marginaliziraju iskustva žena.

Te strukturne slabosti zahtijevaju duboku teološku i institucionalnu reformu, uključujući osnaživanje vjernika laika, transparentnost u odlučivanju te neovisne mehanizme nadzora i podrške žrtvama. Bez suočavanja s tim obrascima i dubinskih reformi svaka strategija sprječavanja ostaje nedjelotvorna i simbolična.

5. Kultura zaštite: institucionalni odgovor, neovisni nadzor i sudjelovanje žrtava

Kultura zaštite (*safeguarding*) u crkvenom kontekstu nije samo pravna regulativa, nego duboko teološki i antropološki utemeljen pristup koji zahtijeva promjenu mentaliteta i izgradnju prostora povjerenja, slobode i odgovornosti (Zollner i Beer, 2023). Tri temeljne dimenzije kulture zaštite uključuju: formaciju pastoralnih djelatnika, osnaživanje zajednice i prepoznavanje ranjivih odraslih osoba.

Formacija nositelja službi podrazumijeva edukaciju svećenika, redovnika, redovnica i pastoralnih djelatnika o dinamici moći, granicama u duhovnim odnosima i prepoznavanju manipulativnih obrazaca, s ciljem izgradnje emocionalne i etičke zrelosti (Zollner i Beer, 2023, 24). Osnaživanje zajednice znači razvijanje osjetljivosti cijele crkvene zajednice na duhovne povrede, poticanje komunikacije i stvaranje prostora u kojem je dopušteno izražavati sumnju i tražiti pomoć bez straha od stigmatizacije (Zollner i Beer, 2023, 25-26). Prepoznavanje ranjivih odraslih osoba naglašava da zaštita ne smije biti ograničena samo na maloljetnike, nego mora obuhvatiti i odrasle u asimetričnim i ovisnim odnosima – poput kandidata za redovništvo, članova zajednica ili osoba u krizama (Zollner i Beer, 2023, 25-26).

U svojoj biti, koncept kulture zaštite podrazumijeva prelazak s logike zaštite institucije na logiku zaštite osobe, usmjeren na negativnu sigurnost (zaštitu od štete i manipulacije), ali i na pozitivnu sigurnost (stvaranje okruženja koje potiče rast, slobodu i povjerenje). U pastoralnoj praksi to znači da svaki odnos u kojem postoji pastoralna ili duhovna moć mora biti podložen jasnim pravilima, granicama i mogućnosti nadzora.

Međutim, iskustva i istraživanja pokazuju da institucionalni odgovori ostaju nedostatni dokle god su nadzor i odlučivanje isključivo u rukama crkvenih struktura. Zatvoreni sustavi, u kojima su svi mehanizmi prijave i nadzora pod kontrolom hijerarhije, stvaraju plodno tlo za šutnju i prikrivanje zlostavljanja, čime se produbljuje nepovjerenje žrtava i javnosti (Haslbeck et al., 2020, 117). Zato je uspostava neovisnih tijela za nadzor i vrednovanje, koja uključuju stručnjake izvan crkvene hijerarhije, ali i same žrtve ili njihove predstavnike, ključna za stvaranje povjerenja i za stvarnu, a ne samo deklarativnu zaštitu (Zollner i Beer, 2023, 27).

Sudjelovanje žrtava u izradi, vrednovanju i nadzoru smjernica nije tek simboličan čin, nego ključna pretpostavka za vjerodostojnu i učinkovitu zaštitu: ono temelji mjere na stvarnim iskustvima, prekida obrazac šutnje i povećava institucionalnu odgovornost. Suvremene međunarodne preporuke jasno ističu da nema istinske zaštite bez uključivanja onih koje treba zaštititi te da njihovo sudjelovanje nije samo etička nužnost, nego i preduvjet za učinkovitu i održivu kulturu sigurnosti.

Zaključno, samo transparentnost, neovisni nadzor i sudjelovanje žrtava mogu prekinuti začarani krug šutnje, zataškavanja i institucionalne samodostatnosti te omogućiti Crkvi da postane vjerodostojan prostor autentične zaštite i ozdravljenja (Hilpert, 2010, 173-176).

6. Kritička analiza institucionalnih Smjernica HBK-a

Smjernice HBK-a za zaštitu maloljetnika i odraslih ranjivih osoba (HBK, 2023) predstavljaju važan institucionalni iskorak jer izričito prepoznaju »duhovno zlostavljanje u savjesti« kao jedan od oblika zlostavljanja, uz fizičko, seksualno i emocionalno nasilje (HBK, 2023, br. 5). Time Hrvatska biskupska konferencija formalno otvara prostor za širi pogled na zlorabu moći u religijskom kontekstu na teritoriju Hrvatske.

Ipak, detaljna analiza pokazuje niz ozbiljnih ograničenja i nedosljednosti koje onemogućuju da taj itekako važan dokument HBK postane stvarno sredstvo sprječavanja i ozdravljenja u crkvenim zajednicama. Unatoč institucionalnomu priznanju problema, *Smjernice HBK-a* ne nude jasne definicije, praktične kriterije ni pastoralne smjernice za prepoznavanje i sprječavanje duhovnoga zlostavljanja, što je u suprotnosti s najnovijim praksama u suvremenoj znanstvenoj i pastoralno-teološkoj literaturi (Heyder, 2021, 33). Dodatno, izraz »odrasla ranjiva osoba« ostaje nejasan i neoperativan, što bitno otežava pružanje stvarne zaštite najranjivijim skupinama u crkvenim zajednicama (HBK, 2023, br. 1, 2, 3, 4, 5 etc.).

U nastavku analiziraju se tri ključne slabosti *Smjernica HBK-a*: pojmovna i pastoralna nejasnoća, redukcija na način postupanja bez sinodalnosti te odsutnost odgojnoga i obrazovnoga okvira.

6.1. Pojmovna i pastoralna nejasnoća

Prvi i temeljni problem *Smjernica HBK-a* odnosi se na nedostatak jasne definicije i praktičnih kriterija za prepoznavanje i razlikovanje duhovnoga zlostavljanja. Iako *Smjernice HBK-a* prepoznaju "duhovno zlostavljanje u savjesti", ne nude nikakvu definiciju, konkretne primjere ni kriterije razlikovanja od prihvatljive duhovne skrbi (HBK, 2023, br. 5). Izostaju pastoralne upute za prepoznavanje i sprječavanje takvih dinamika, što je u suprotnosti s preporukama suvremene znanstvene i pastoralne literature, gdje se duhovno zlostavljanje precizno razrađuje kao zloraba religijskoga autoriteta, manipulacija savješću i identitetom te oblik dominacije skriven iza svetoga jezika. Već ranije spomenuti izraz "odrasla ranjiva osoba" ostaje nedovoljno razrađen i ovdje se ponovno pokazuje kao prepreka učinkovitosti dokumenta, osobito kada je riječ o zaštiti osoba s invaliditetom, žena u crkvenim zajednicama i kandidata za redovništvo. Zato je nužno da takav dokument ponudi jasne definicije, praktične primjere i pastoralne alate za prepoznavanje i sprječavanje duhovnoga zlostavljanja.

6.2. Redukcija na način postupanja bez sinodalnosti

Drugi ozbiljan nedostatak *Smjernica HBK-a* njihova je redukcija na pravnu i proceduralnu razinu, bez stvarne uključenosti zajednice i žrtava u odlučivanje i nadzor. *Smjernice HBK-a* izrazito su usmjerene na pravnu klasifikaciju, prijave i kaznene postupke, bez refleksije o pastoralnim i duhovnim aspektima moći, dinamici odnosa svećenik-vjernik te pitanjima savjesti i autonomije. Institucionalna zaštita svodi se na minimum: sprječavanje zakonski prepoznatoga zločina, ali bez stvarne transformacije kulture moći i odnosa (HBK, 2023, br. 1, 5, 6).

Iako *Smjernice HBK-a* navode obvezu informiranja žrtava o paralelnoj prijavi civilnim vlastima i suradnji s državnim institucijama, svi mehanizmi prijave, obrade i nadzora ostaju unutar crkvenih struktura. Time Crkva i dalje zadržava nadzor nad samom sobom – model koji je kroz povijest doprinio nepovjerenju, prikrivanju i kulturi šutnje u mnogim zajednicama (HBK, 2023, br. 6).

Osim toga, prijave nasilja najčešće ne daju pozitivan rezultat: prema istraživanju (Anić, 2024, 188), mnoge redovnice koje su pokušale prijaviti zlostavljanje naišle su na zid šutnje i stigmatizacije. Samo u 14,9% slučajeva razgovor s biskupom dao je pozitivan rezultat, a gotovo polovica ispitanica imala je negativno iskustvo. Nedostatak sinodalne uključenosti žrtava, vjernika laika i neovisnih stručnjaka u izradu i nadzor smjernica propušta mogućnost stvaranja kulture ozdravljenja utemeljene na iskustvu preživjelih, što je ključna preporuka suvremenih sinodalnih težnji.

Bez uključivanja žrtava i vjernika laika, kao i neovisnoga nadzora, svaka institucionalna zaštita ostaje formalna i neučinkovita. Teološki odgovori koji žrtvama nude samo opća mjesta i relativizaciju iskustva, kako upozorava Mertes (2019, 100-102), predstavljaju dodatnu povredu i zapravo produžuju zlostavljanje na simboličkoj razini.

6.3. Odsutnost odgojnoga i obrazovnoga okvira

Treći ključni nedostatak tiče se formacije i edukacije. Iako dokument navodi niz potrebnih edukacijskih aktivnosti – od kolegija na fakultetima do jednostavnih edukacija i psiholoških provjera – sadržaji ostaju na općoj razini i nedostaje im konkretna razrada (HBK, 2023, br. 8.2). Nema preciznih modula, ciljeva učenja ni kriterija vrednovanja učinkovitosti. Osobito je zabrinjavajuće to što se nigdje ne spominje edukacija o granicama moći, dinamici duhovnoga vodstva ili kritika klerikalizma, što su zapravo teme koje međunarodne smjernice ističu kao temeljne za sprječavanje duhovnoga zlostavljanja (Zollner i Beer, 2023, 26-27). Bez tih sadržaja teško je govoriti o sustavnom pristupu izgradnji kulture sigurnosti i odgovornosti.

Samo kroz sustavnu edukaciju i formaciju moguće je razviti osjetljivost i kompetencije potrebne za stvarnu zaštitu ranjivih osoba. Sve tri razine slabosti pokazuju da bez dublje teološke, pastoralne i edukativne reforme smjernice ne mogu ispuniti svoju zaštitnu funkciju.

Zaključak

Duhovno zlostavljanje u Katoličkoj crkvi razotkriva duboku napetost između teološkoga ideala i institucionalne prakse. Nije riječ o izoliranoj devijaciji, nego o simptomu strukturnih slabosti i neprepoznatih dinamika moći. Taj oblik nasilja, koji ne ostavlja vanjske tragove, ali duboko ranjava savjest, vjeru i identitet osobe, često se događa bez svjedoka, pod krinkom duhovne skrbi i u okruženju gdje ranjivost postaje sredstvo kontrole.

Analiza pokazuje da je duhovno zlostavljanje moguće ondje gdje su povjerenje i potreba za duhovnim vodstvom instrumentalizirani u zatvorenim sustavima, kroz klerikalizam i netransparentnost. Posebno su ranjive žene i odrasle osobe, čija iskustva ostaju nevidljiva, a institucionalni odgovori nedovoljno senzibilizirani i uglavnom formalni.

Suvremeni koncept kulture zaštite (*safeguarding*) upozorava da zaštita ne smije ostati na razini pravnih i tehničkih mjera. Potrebna je kultura duhovne sigurnosti, povjerenja i osnaživanja, koja uključuje obrazovanje zajednica, sudjelovanje žrtava i neovisni nadzor. Bez stvarnoga uključivanja pogođenih i otvaranja struktura prema vanjskoj provjeri, svaki pokušaj zaštite ostaje simboličan.

Smjernice HBK-a za zaštitu maloljetnika i odraslih ranjivih osoba iz 2023. godine, iako vrijedan prvi korak, ostaju nedovoljno razrađene: bez jasnih pojmova, operativnih kriterija i stvarnoga uključivanja žrtava i zajednica. Potrebna je dublja teološko-psihološka refleksija o dinamici moći, obrazovanje pastoralnih djelatnika te uspostava funkcionalnih i neovisnih struktura za podršku i nadzor.

U tom smislu, preporuča se: sustavna razrada pojma duhovnoga zlostavljanja s primjerima i kriterijima; obrazovanje o dinamici moći, komunikaciji i granicama; uključivanje svih članova zajednica, posebno vjernika laika, u izgradnju kulture sigurnosti; uspostava neovisnih nadzornih tijela s uključenjem stručnjaka i pogođenih osoba; te obnova shvaćanja autoriteta kao služenja slobodi i savjesti, a ne upravljanja životima drugih.

Crkva koja želi biti vjerodostojan prostor evandeoske slobode mora u središte staviti zaštitu osobe, osobito na razini savjesti i duhovnoga integriteta. To podrazumijeva iskreno suočavanje sa strukturom moći, otvorenost za dijalog te sposobnost da se ranjivost ne doživljava kao slabost, nego kao izvor preobrazbe. Samo tada Crkva prestaje štititi samu sebe i počinje štititi evanđelje.

Literatura

- Anić, Jadranka Rebeka (2024). "Ali sada, sestro moja, šuti...!" (2 Sam 13,20): (De)tabuizacija nasilja nad redovnicama. *Bogoslovska smotra*, 94(2), 183-205.
- Haslbeck, Barbara; Heyder, Regina; Leimgruber, Ute; Sandherr-Klemp (2020). *Erzählen als Widerstand: Berichte über spirituellen und sexuellen Missbrauch an erwachsenen Frauen in der katholischen Kirche*. Münster: Aschendorff Verlag.
- HBK (2023). Hrvatska biskupska konferencija, Smjernice HBK-a za zaštitu maloljetnika i odraslih ranjivih osoba. *Hrvatska biskupska konferencija* (8. prosinca), <https://hbk.hr/smjernice-hbk-a-za-zastitu-maloljetnika-i-odraslih-ranjivih-osoba/> (4.8.2025.)

- Herman, Judith Lewis (2012). *Trauma i oporavak: Struktura traumatskog doživljaja*. Novi Sad: Psihopolis institut.
- Heyder, Regina (2021). Auch erwachsene Frauen sind Opfer spirituellen und sexuellen Missbrauchs: Dem Trauma entfliehen. *Herder Korrespondenz*, 1, 31-33.
- Hilpert, Konrad (2010). Sexueller Missbrauch und die Sexuallehre der Kirche: Auch ein systemisches Problem? *Herder Korrespondenz*, 4, 173-176.
- Kiechle, Stefan (2022). Missbrauch Erwachsener: Geistliche und sexuelle Übergriffe im kirchlichen Kontext. *Stimmen der Zeit*, 147, 643-651.
- Kießling, Klaus (2022). Spiritueller Machtmissbrauch aus religionspsychologischer Sicht. *Herder Korrespondenz*, 8, 21-23.
- Mertes, Klaus (2019). Geistlicher Missbrauch: Theologische Anmerkungen. *Stimmen der Zeit*, 2, 93-102.
- Oetterer, Patrick; Schulz, Hannah A. (2023). Missbrauch von und in Seelsorge. *Geist und Leben*, 96(1), 57-64.
- Platovnjak, Ivan (2024). Human Vulnerability, Spiritual Abuse, and Its Prevention. *Obnovljeni Život*, 79(2), 199-212.
- Wagner, Doris (2019). *Spiritueller Missbrauch in der katholischen Kirche*. Freiburg: Herder.
- Zollner, Hans; Beer, Peter (2023). Welche Rolle der Missbrauch bei der Welta synode spielte: Synodales Safeguarding. *Herder Korrespondenz*, 12, 24-27.

Spiritual Abuse in the Catholic Church

An Interdisciplinary Analysis of the Phenomenon, Experiences, Structures, and Institutional Responses in Croatia

Dalibor Milas*

Summary

This paper explores the phenomenon of spiritual abuse in the Catholic Church through an interdisciplinary lens, integrating theological, psychological, and institutional perspectives. Spiritual abuse is defined as a specific form of power misuse that impacts a person's conscience, autonomy, and spiritual integrity, often taking place within hierarchical and closed ecclesial structures. The paper examines the psychological mechanisms of manipulation and dependency, the theological boundaries of spiritual authority, and the systemic and gendered dimensions of abuse, particularly as experienced by women in religious contexts. Through the analysis of testimonies, relevant scientific literature, and official Church documents, especially the 2023 Guidelines of the Croatian Bishops' Conference, the paper critically evaluates the current institutional responses. The study argues for a safeguarding framework that goes beyond procedural compliance, advocating for a renewed theological anthropology, independent oversight, and active participation of survivors in shaping safeguarding policies. The goal is to promote a culture of trust, spiritual safety, and accountability within the Church.

Keywords: *spiritual abuse; Church; abuse of power; conscience; safeguarding*

* Dr. sc. Dalibor Milas, university lecturer at the Catholic Faculty of Theology in Graz (Austria) and at the University Center for Protestant Theology Matija Vlačić Ilirik in Zagreb (Croatia). Address: Ul. Ivana Lučića 1a, 10000 Zagreb. ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0009-2539-0352>. E-mail: dalibor.milas@gmail.com